

TELŠIŲ RAJONO LIAUDIES SMUIKININKŲ REPERTUARO YPATYBĖS

GAILA KIRDIENĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

Straipsnio objektas – Telšių rajono liaudies smuikininkų repertuaras.

Darbo tikslas – nustatyti telšiškių liaudies smuikininkų repertuaro ypatybes, kūrinių žanrų grupių ir kūrinių tipų kaitos tendencijas.

Tyrimo metodai – analizės, tipologinio lyginimo.

Žodžių raktai: žemaičiai telšiškiai, liaudies smuiko muzika, repertuaras, kūrinių žanrai, melodiniai tipai, kaitos tendencijos.

Ivadas

Lietuvių liaudies muzikantų, griežusių smuiku ar kitais muzikos instrumentais dažniausiai per šeimos šventes ir tradiciniuose jaunimo suėjimuose (vakarėliuose, gegužinėse ir kt.), repertuaras iki šiol tirtas tik fragmentiškai. Neretai smuikininkai mokėjo groti ir kitais muzikos instrumentais. Žemaitijoje dažniau negu kitose Lietuvos etnografinėse srityse smuikininkai grieždavo ne pavieniui, o kapelose. Tai lėmė smuiku ir kitais kapelų muzikos instrumentais grojamo repertuaro panašumus.

Telšių rajone ir gretimose Kelmės vietovėse klestėjo vienas stipriausių Lietuvoje tradicinio smuikavimo centrų, garsėjęs trijų smuikų ir basetlės kapelomis. Siekdamas nustatyti telšiškių liaudies smuikininkų repertuaro ypatybes, autorė analizavo ir lygino visų gretimų rajonų (Akmenės, Mažeikių, Skuodo, Kretingos, Plungės, Rietavo, Kelmės, Šiaulių) medžiagą. Taigi pirmą kartą bandyta aprėpti didelės Žemaitijos teritorijos, nuošalyje paliekant tik pietų Žemaitiją, liaudies smuikininkų, iš dalies ir kitų instrumentininkų repertuarą.

Nors XX a. pirmoje pusėje Telšių krašto liaudies smuikininkų muzikos nebuvo įrašyta, tačiau 1973–2005 m. folkloro užrašytojams gana nuosekliai ištyrus, čia pavyko rasti daugiausia Lietuvoje smuikininkų (66, skaičiuojant su keturiais pateikėjais, pagriežusiais tik basetle). Dauguma jų buvo gimę ar gyveno su Kelmės ir Šiaulių r. besiribojančioje pietrytinėje rajono dalyje: beveik trečdalis (18) Luokės, ketvirtadalis (16) Varnių, gana daug (10) Telšių, gerokai mažiau Janapolės (5), po 4

Nevarėnų ir Žarėnų, tik po vieną kitą kitose (Eigirdžių, Degaičių, Gadūnavo, Tryškių, Viešvėnų) apylinkėse ar valsčiuose. Beveik tokios pat stiprios, kaip ir Telšių r., liaudies smuikavimo, smuikų ir kitų styginių instrumentų ansamblių tradicijos gyvavo Kelmės r., kuriame užrašyti 38 smuikininkai. Dauguma jų buvo gimę ar gyveno šiaurinėje rajono dalyje (daugiau nei trečdalis – Užvenčio, kiek mažiau – Kražių, Šaukėnų), nemaža – Kelmės valsčiuje / apylinkėje (7), kitur – vos vienas kitas. Kituose tiriamuose rajonuose smuikas buvo ne toks populiarus (Kirdienė 2000: 23–24).

Straipsnio autorė savo darbuose smuikuojančius pateikėjus pagal jų gimimo metus skirsto į keturias grupes, vadinamas kartas: 1) gimę XIX a.; 2) gimę nuo XX a. pradžios iki Pirmojo pasaulinio karo ir per jį (1900–1918 m.); 3) gimę tarpukariu (1919–1940 m.); 4) gimę per Antrąjį pasaulinį karą ir po jo (ten pat: 21). Kadangi toks skirstymas tinka smuikavimo tradicijų, repertuaro pokyčių tendencijoms atskleisti ir leidžia palyginti tyrimų rezultatus, jo laikomasi ir šiame darbe. Daugelis telšiškių smuikininkų buvo gimę 1900–1918 m. (28) arba 1919–1940 m. (29), tik vienas, Alfredas Vasiliauskas, gimęs vėliau, šeši, skaičiuojant su Ciprijonu Niaura, gimę XIX a. pabaigoje. Dviejų pateikėjų gimimo data nežinoma. Kituose tiriamuose rajonuose užrašyta tik po vieną kitą XIX a. pabaigoje gimusių liaudies smuikininką, XX a. penktame dešimtmetyje ar vėliau gimusių pateikėjų išvis nepavyko rasti, kitų pateikėjų kartų proporcijos panašios.

XX a. pirmoje pusėje styginiais instrumentais pagrotos muzikos tiriamoje srityje įrašyta labai mažai: tik keletas Juozo Jaunzemio (gyv. Mažeikių aps., Akmenės vls., Alkiškių k.) kanklėmis¹ ir Jono Joco (gyv. Šiaulių aps., Šaukėnų vls., Giriškių k., dab. Kelmės r.) mandolina paskambintų kūrinių². Penkiuose Lietuvos valstybiniuose folkloro archyvuose (KFLF, LKA V, LRT F, LTR, MFA, žr. sutrumpinimų paaiškinimus) turima 1973–2005 m. įrašytos Telšių r. smuiko muzikos (apie 350 kūrinių, daugiausia garso, mažai – vaizdo įrašų). Panašiu laikotarpiu įrašyta ir kitų tiriamų rajonų smuiko muzikos. Anksčiausiai jos įrašyta Lietuvos konservatorijos (dab. Lietuvos muzikos ir teatro akademijos) ekspedicijose. Daug muzikos kūrinių įrašyta nuo 1987 m. iki šiol vykdomose instrumentologinėse ekspedicijose, kurių pagrindinis iniciatorius buvo instrumentologas Romualdas Apanavičius (1987–1992, 1994, 1997 m. šių ekspedicijų dalyvė buvo ir straipsnio autorė). Pradėjus nuo šiaurės vakarų Žemaitijos, šiose ekspedicijose sistemingai fiksuojama lietuvių instrumentinio muzikavimo tradicija. Aprėpus visą Lietuvą, nuo 2000 m., vadovaujant Lietuvos liaudies kultūros centro instrumentinio folkloro specialistui Arūnui Luniui, tiriami pakartotinai. 2006–2007 m. ekspedicijos vyko Šilutės, Tauragės ir Šilalės rajonuose. Sukaupta medžiaga laikoma įvairiuose archyvuose (EIA, LLKC, KFLF, MFA).

2003–2006 m. pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą programą „Regioniniai folkloro ir tarmių tyrimai: Vakarų Lietuva“ Lietuvos muzikos ir

¹ LTRF pl. 738/5–6, 739/1–2; įrašyta 1937 m., muzikantui buvo 60 metų (plg. Palubinskienė, Visockaitė 1992: 46).

² LTRF pl. 1289/1–6, 1290/1–6; įrašyta 1940 m., muzikantui buvo 30 metų (plg. Nakienė, Žarskienė 2005: nr. 36, p. 105).

teatro akademijos bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto surengtose ekspedicijose dar buvo įrašyta keturių Telšių r. apylinkių (Luokės, Janapolės, Žarėnų) ir trijų kitų tiriamų vietovių (Kretingos ir Kretingos r. Salantų apyl., Palangos, Mažeikių r. Viešnių mstl.) liaudies smuikininkų, gimusių 1918–1935 m.,³ pagriežtos muzikos.

Dažniausiai užrašytojai, lankydami liaudies muzikantus namuose ar vietinėse kultūros įstaigose, klausinėjo apie jų jaunystėje bei užrašymo laikotarpiu atliekamą repertuarą, prašė prisiminti kūrinių pavadinimus, o jei pateikėjas dar geba ir prisimena muziką, kūrinius pagriežti. Retais atvejais liaudies smuikininkų muzikavimas fiksuotas lankantis tradicinėse šeimos ar bendruomenės šventėse. Todėl, siekiant tiksliau nustatyti užrašytų kūrinių, jų žanrų populiarumą, gyvavimo laikotarpį, atsižvelgiama ir į muzikantų ar kitų pateikėjų komentarus, vertinimus.

Gana daug dėmesio repertui skyrė lietuvių armonikų tradicijų tyrėjas Albertas Baika. Daktaro disertacijos pagrindu parašytoje monografijoje „Kaimo armonikos“ jis tyrė lietuvių liaudies armonikininkų repertuarą, ypač akcentuodamas kūrinių pavadinimus, pasak jo, parodančius pačių muzikantų požiūrį į savo atliekamą muziką (Baika 1994: 85). Kaip žinoma, pavadinimas, melodinis ir poetinis tipai, choreografija – skirtingos instrumentinio (neretai – ir vokalinio bei choreografinio) kūrinio dimensijos, galinčios sudaryti įvairius junginius, to paties ar skirtingo tipo kūrinių variantus. Apibendrinęs lokalines ir regionines tradicijas (atskirai jų neapibūdino), A. Baika sugalvojo klasifikaciją, kurią taikant, armonikų repertuaras skirstomas pagal kūrinių paskirtį (buitiniai ar ritualiniai šokiai, maršai, dainos) ir kilmę (bendralietuviškieji, lokaliniai, bendraeuropietiškos kilmės, lenkiškos kilmės, rytų slavų kilmės, autorinės kilmės) (Baika 1994: 92). Choreografas Kazys Poškaitis studijoje „Apie liaudies choreografijos regioninį savitumą“ nuodugniai ištyrė septynis lietuvių liaudies šokių ar ratelių, žaidimų tipus (*Abrūsėlis, Aguonėlė, Kiškelis, Mėnesėlis, Serbenta, Ant kalno karklai, Noriu miego*), aptardamas ir jų muziką, melodijas (Poškaitis 2001). Įvade jis nurodė, jog „yra šokių, ratelių, aptinkamų tik viename regione ar dar mažesniame plote“ (ten pat: 11), ir teigė, kad „visų daugiausia tik Žemaitijos regione užrašytų šokių bei ratelių – beveik trisdešimt“ (ten pat: 12).

Lietuvių liaudies smuikininkų repertuaras tirtas tik mažesnės apimties darbuose, paprastai skirtuose lokalinei, regioninei tradicijai ar išskiliams smuikininkams, nes sukaupiti gana gausūs smuiko muzikos įrašai dar menkai transkribuoti, tad ką jau kalbėti apie šios muzikos tipologinimą ir tolesnį tyrimą. Neturime ir išsamesnio žemaičių smuiko muzikos ir repertuaro tyrimo. Tyrinėtojų dėmesį pirmiausia patraukė Telšių r. Luokės apyl. smuikavimas. Undinė Vilčinskaitė trumpai apžvelgė 1973 m. kelių savo lankytų smuikininkų griežimo būdus ir kai kuriuos jų griežiamų kūrinių (pvz., polkos su kairės rankos *pizzicato*) ar repertuaro (pvz., Pranciškaus Vasiliausko pamėgtų „švelnių melodijų“) bruožus (Vilčinskaitė 1974: 1–5). Straipsnio autorė aptarė šios apylinkės liaudies smuikininkų repertuarą ir stilių dviejuose straipsniuose apie įrašams daugiausia kūrinių Lietuvoje pagriežusius smuikininkus

³ Telšiškiai Aleksas Vilimavičius, Jonas Radžius, Pranciškus Šarkauskis, Alfonsas Kungys, kitų vietovių – Kazimieras Jokubauskas, Pranas Domeika (abu gyv. Palangoje), Vladas Galdikas (gyv. Salantuose), Vaclovas Olcvikas (gyv. Kretingoje), Jonas Ružė (gyv. Mažeikių r. Viešniuose).

virtuozus Stanislovą ir Feliksą Baltrušaičius (gyv. Šiaulių r.; Kirdienė 2004a) bei Ciprijoną Niaurą (gyv. Telšių r.; Kirdienė 2005a). Kadangi buvo nustatyta, kad pastarojo muzikanto repertuaras ir atlikimo stilius yra iš dalies būdingi jo gimtajai Aukštaitijai, straipsnyje jo pagriežtos muzikos duomenys pasitelkiami tik kai reikia palyginti. Nuo Telšių kilę taip pat gana daug kūrinių įrašams pagroję smuikininkai Stasys Berenis ir Povilas Ročys gyveno Klaipėdoje, todėl jų repertuarą autorė aptarė straipsniuose apie lietuvininkų ir jų kaimynų žemaičių smuikavimą (Kirdienė 2004b, 2005b). Tuo pačiu metu kaip ir telšiškių smuikininkų repertuarą autorė tyrė jų smuikavimo stilių (Kirdienė 2007).

Buvo analizuojamas ir gretimų rajonų smuiku ar kitais instrumentais griežiamas repertuaras. Aktyvus instrumentologinių ekspedicijų dalyvis, profesionalus muzikantas ir folkloro atlikėjas Antanas Auškalnis savo straipsniuose daugiausia rėmėsi jų medžiaga. Jam visų pirma rūpėjo gimtojo Šilalės krašto tradicijos. Pasak autoriaus, Šilalės r. Piliakalnio apyl. liaudies muzikantų (smuikininkų, armonikininkų, pūtikų) tradicinį repertuarą sudaro „lietuvių liaudies dainos, šokiai ir žaidimai, kitų tautų liaudies šokiai, estradinės dainos ir netgi rimtosios muzikos kūriniai“ (Auškalnis 1990a: 83). Jis taikliai išvardijo apylinkės vyresniosios kartos muzikantų ypač pamėgtus lietuvių liaudies šokius (pvz., *Grečėnikė, Kadagys, Kubilas, Ant kalno karklai, Sadutė, Kepurinė, Gyvataras*) ir pastebėjo, kad kitų tautų kilmės šokiai (pvz., *Kazačiokas, Husaras, Jabločka*) čia buvo populiarūs maždaug iki 1950 m., o vėliau beveik užmiršti. Šilališkių papročius aprašęs etnografas Vladas Statkevičius išvardijo ir daugiau šokių, nurodydamas jų paplitimo laikotarpį. XX a. pradžioje griežiant muzikantams (neretai ir dainuojant šokių daineles) buvo šokami *Kepalušas, Drapakinė* (polka), *Karvapolkė, Trenkama polka, Diržavas, Olenderis, Kleckai, Zuikelis, Galopas, Jonkelis* ir kt., apie 1927–1930 m. pradėta šokti fokstrota, džimį, tango, slovokstrota, vėliau – lėtąjį valsą, 1941–1960 m. tebebuvo šokami valsai, polkos, *Greitpolkė, Gričėnikė, Pjoviau šieną, Klumpakojis, Krakoviakas, Mudu du broliukai*, čarlstonas, fokstrota, tango, 1961–1980 m. dar išliko valsai ir polkos, kai kur ir tango, nors jaunimas šokdavo tik modernius šokius (Statkevičius 1992: 127–129, 1993: 108). Ir A. Auškalnis pastebėjo, kad XX a. liaudies muzikantų repertuaro kaitą lėmė besikeičiančios šokių mados. XX a. trečiame–ketvirtame dešimtmetyje įsivyravusius fokstrotus, tustepą, tango, cvingį „liaudies muzikantai perėmė nesunkiai“, bet XX a. antroje pusėje „plūstelėjusi nauja šokių banga [nuolat kitusių stilių estradinė, populiarioji, džiaz muzika – G. K.] neprigijo“ (Auškalnis 1990b: 6–7, plg. 1997: 393). Be to, jis pabrėžė, kad XX a. antroje pusėje liaudies muzikavimui, jo tradicijų niveliavimuisi ir nykimui turėjo įtakos sovietinės okupacijos metais puoselėta meno saviveikla, tipinės *kaimo* kapelos, kurių muziką dažniausiai transliuodavo masinės informacijos priemonės, radijas ir televizija. Dėl to vis mažiau buvo vertinamas tradicinių savo krašto muzikantų grojimas: „Labiausiai tituluotas ir visų [Piliakalnio] apylinkės gyventojų mėgstamas kolektyvas – [tipinė] kaimo kapela. Kolektyvas ne kartą iškovojo nugalėtojo vardą rajone, dalyvavo Žemaitijos zonos meno saviveiklos apžiūrose <...>. Išsiplėtė kolektyvų koncertinė geografija“ (Auškalnis 1990a: 83–84). „Su meno saviveiklos pagyvėjimu apylinkėje

<...> vis mažiau muzikuoja vyresniosios kartos muzikantai <...>. Reikėtų skatinti aktyviau muzikuoti senimą, iš kurio patirtį, repertuarą ir grojimo ypatumus turėtų perimti jaunoji karta. Tai laiduotų liaudies muzikavimo tradicijų perimamumą ir tolesnę jų raidą“ (ten pat: 84, plg. Auškalnis 1990b: 7, 1997: 394).

Straipsnyje apie šiaurės vakarų žemaičių (Kretingos, Plungės, Mažeikių, Skuodo ir Akmenės r.) instrumentinį muzikavimą A. Auškalnis nurodė, kad liaudies muzikantai dažniausiai grodavo šokius, maršus ir labai retai kada pritardavo liaudies dainoms (Auškalnis 1990b: 6). Kelmės krašto liaudies muzikantai „daugiausia grojo šokių muziką, maršus ir kartais pritarė liaudies dainoms“ (Auškalnis 1997: 393). Savo straipsniuose A. Auškalnis šokius skirstė į tautinius ir tiriamoje srityje vyravusius atneštinius, kurie Žemaitijoje liudija ženklėsnę Vakarų Europos ir menkesnę Rytų Europos kultūros įtaką (ten pat: 6, 8, plg. ten pat: 393). Straipsnio autorės atlikti Plungės ir Skuodo r. liaudies smuiko muzikos tyrimai leidžia teigti, kad šio krašto smuiko muzikoje žymi ne tik Vakarų ir Rytų, bet ir Šiaurės Europos šalių muzikos tradicijų sąveika (Kirdienė 2006b).

Jurga Zvonkutė, etnomuzikologijos bakalauro darbe tyrusi pietryčių žemaičių smuiko muziką, padarė išvadą, kad būdinguosius jos bruožus turėtų atskleisti išsamesni tyrimai, lyginantys skirtingų regionų tradicijas. Vis dėlto ji pastebėjo, kad ir iš svetur perimti šokiai laikui bėgant įgijo lietuviškų ar žemaitiškų bruožų (Zvonkutė 2005: 53).

Smuikavimo tradicijos ir repertuaro pokyčiai

Dažniausiai telšiškiai smuikininkai kūrinių mokydavosi ir juos grieždavo iš klausos, nors Telšių r., kaip ir visoje Žemaitijoje, pasitaikė smuikininkų (ypač grojusių ir pučiamaisiais instrumentais dūdų orkestre), kurie mokėjo skaityti natas, iš natų grojo kai kuriuos maršus (*Kęstučio*, *Smetonos*) ar polkas. Garsus luokiškis smuikininkas Domininkas Lileikis, kapelose grieždavęs tik pirmu smuiku, mokyti smuikuoti ir kaupti repertuarą pradėjo vaikystėje: „Ganiau bandą, išgirstu smuiką – negaliu [išturėti]. Prašysiu piemenų už mane paganyti ir lekiu ten, kur smuikas girdėti.“⁴ Vėliau, dirbdamas „prie trobesių“ (statybų), jei tik kas nors važiuodavo pro šalį grodamas, jis taip pat stengėsi įsidėmėti kuo daugiau melodijų. O jei neįsimindavo, tai būtinai turėdavo susirasti tą muzikantą ir išmokti. Per tris mėnesius išmokęs visus valsus ir polkas. Tai darė įspūdį geriems apylinkės muzikantams ir šie jį gyre⁵. „Tų gaidų mes neturėjom nei viens, iš klausos grodavo <...>. Net ir patriūbočių orkestruose grodavo iš klausos: kits, kad ir pasistatys lentą prieš akis, bet mažai žiūrėdavo“⁶, – sakė Aleksas Vilimavičius.

Siekdama išsamiau atskleisti, kokių žanrų ir tipų kūriniai būdingi apibrėžtų keturių liaudies smuikininkų kartų repertuarui, autorė jį suskirstė į aštuonias ž a n r ū g r u p e s: 1) įvairūs tradiciniai šokiai; 2) kontradansiniai, kadriliniai šokiai;

⁴ Užr. J. Misiūnienė apie 1981 m., gauta 2004 m. (Telšių 2004 m. ekspedicijos medžiaga, laikoma MFA, toliau – TE).

⁵ Ten pat.

⁶ TE (MFA V 3/3, 29).

3) fokstrotiniai šokiai; 4) polkos; 5) valsai; 6) maršai; 7) rateliai, žaidimai; 8) dainos, giesmės. Nors pasitaiko ir vienas kitas kitokio žanro kūrinys (pvz., vyturio pamėgdžiojimas smuiku⁷, akademinės ar populiarišios, estradinės muzikos kūriniai), tačiau kaip tik išskirtųjų žanrų kūriniai sudaro žemaičių (panašiai kaip ir visų lietuvių) smuikininkų tradicinio repertuaro pagrindą. Buvo sudarytas išsamus tiriamų rajonų smuiku (iš dalies – ir kitais instrumentais) griežiamo repertuaro sąvadas, aprėpiantis visą turimą archyvinę medžiagą. Žanrų grupėse kūrinių versijos, kiek leido medžiagos ištirtumas, priskirtos kūrinių tipams (lentelėje nurodomas būtent jų skaičius). Jie nustatyti ne tik pagal kūrinio pavadinimą, bet ir pagal pagrindinei kūrinio daliai (paprastai pirmajai) ar kelioms dalims būdingą melodinį tipą. Tokį instrumentinio repertuaro sisteminimo ir lyginimo būdą autorė sumanė ir pradėjo taikyti 2003 m., tirdama žemaičių smuiko muziką (Kirdienė 2004a, plg. 2005a, b). Šitaip susisteminus gana gausią medžiagą ir pasitelkus papildomus duomenis apie tam tikrus kūrinius ar žanrų grupes, galima patikimai nustatyti kūrinių žanrų grupių ir kūrinių tipų populiarumą tam tikrais laikotarpiais, jų užrašymo intensyvumą ir paplitimą⁸.

Kūrinių žanrai skirtingų kartų telšiškių liaudies smuikininkų repertuare

Žanrų grupės	Pirmos kartos	Antros kartos	Trečios kartos	Ketvirtos kartos
Įvairūs tradiciniai šokiai	9	22	17	3
Kontradansiniai, kadriliniai šokiai	3	5	3	–
Fokstrotiniai šokiai	1	12	5	–
Polkos	7	54	9	–
Valsai	4	27	14	–
Maršai	13	17	9	1
Rateliai, žaidimai	–	3	1	–
Dainos, giesmės	3	1	8	–
Iš viso:	40	141	66	4

Pirmos kartos (gimę XIX a. pabaigoje) telšiškiai pateikėjai smuiku pagriežė 40 kūrinių (be dar 55, pagriežtų C. Niauros; žr. lentelę). Plačiu repertuaru (įrašyti 38 kūriniai) ir griežimo meistriškumu išsiskiria 1973 m. lankytas Juozapas Žilvitis (gyv. Luokės apyl.). Jis pagriežė daug įvairių tradicinių šokių, polkų ir ypač maršų bei keletą valsų⁹. Į garso juostelę įrašyti ir Jono Bagočiaus (Varnių vls.) pagriežti kūriniai, bet tik du – jaunimo ir meilės daina *Augo brolis ir sesuo* ir polka¹⁰. Duomenis apie šios kartos, kaip ir kitų, smuikuojančių pateikėjų repertuarą papildė anksčiau griežusių pateikėjų prisiminti kūrinių pavadinimai ir jų arba kitų muzikantų kitokiais instrumentais pagriežti kūriniai. Prano Žakevičiaus (Viešvėnų apyl.), Leono Dovydausko ir Olimpijos Repšienės-Dziržinauskaitės (abu iš Nevarėnų vls.) užrašyta 12-os kūrinių pavadinimai. Duomenis papildė pastarosios muzikantės armonika pagriežti kūriniai.

⁷ MFA KLF 677/59.

⁸ Dėl didelės tokių sąvadų apimties, rašant šį straipsnį, jie liko tik kaip rankraštinis tyrimų įrankis.

⁹ MFA KF 6096/39–40, 6104/17–25, 6105/1–31.

¹⁰ MFA KF 6656/15–16.

Dauguma antros kartos telšiškių smuikininkų įrašams pagriežė po kelio-lika (Kazimieras Janušas ir Pranciškus Vasiliauskas po 14) ar net mažiau kūrinį. Iš muzikantų giminės kilę ir nuolat vestuvėse bei vakarėliuose grieždavę broliai Domininkas ir Jonas Lileikiai buvo sukaupę itin turtingą repertuarą. Lileikiai įrašams po vieną arba kapelose pagriežė 52 kūrinius (21 polką, 13 valsų, 11 kitų tradicinių šokių, 6 maršus, 1 dainą), kai kuriuos po keletą variantų¹¹. Iš jų D. Lileikis, skaičiuojant su kapelos įrašais, pagriežė 36 kūrinius, daugiausia polkų (15), kitų tradicinių šokių (9), maršų (5). Valsus kiek labiau mėgo brolis. D. Lileikiui labiausiai patikdavo griežti polkas, ypač puikaus muzikanto, pavarde Liepa, polką. D. Lileikis mokėjo apie 50 polkų. Būdamas penkiolikos metų jis pradėjo griežti vestuvėse. Per vestuves reikėdavo pagriežti 34 šokius. Po trijų šokių muzikantai darydavo penkių minučių pertrauką, vėl trys šokiai – vėl pertrauka. Kai pavargdavo, pertraukas ilgindavo iki penkiolikos minučių. Muzikantas labai mėgo ir dainuoti, ir pats šokti¹². Iš pateiktų duomenų matome, kad įrašyta tik nedidelė D. Lileikio mokėto repertuaro dalis; neaišku, ar įrašyta mėgstamiausioji polka, nes nė viena jo pagriežta polka taip nepavadinta.

Autorės turimais duomenimis, gana daug lietuvių liaudies muzikantų, būdami patriotai ir šviesios asmenybės, nesutiko lengvai paklusti sovietiniam režimui, kai kurie dalyvavo ir rezistencinėje kovoje, todėl buvo persekiojami, tremiami arba kalinami. Be abejo, toks sovietų susidorojimas su Lietuvos šviesuomene buvo viena iš lietuvių tradicinės kultūros ir jos svarbios dalies – instrumentinio muzikavimo nykimo priežasčių. Ir brolių Lileikių šeimos 1951–1957 m. buvo ištremtos į Sibirą, Irkutsko sritį. Išvažiuodami muzikantai pasiėmė smuikus ir grieždavo lietuvių šventėse. Taip jie išlaikė griežimo įgūdžius ir repertuarą. Grįžę į gimtąjį kraštą, stengėsi gaivinti buvusias stiprias muzikavimo tradicijas, įvairiose kapelose griežė per gimtųjų apylinkių bendruomenės šventes, o su trijų smuikų ir *bésedlos* (*kontraboso*) kapela aktyviai dalyvavo Luokės etnografinio ansamblio veikloje (plg. Kirdienė 2007). 1976 m. publikuotos vinilinės plokštelės su šios kapelos muzikos įrašais, ko gero, pirmą kartą plačiajai visuomenei pristatė instrumentinės žemaičių muzikos tradiciją (Četkauskaitė 1976a, b; plg. Vyčinas 1998).

Antrės, panašiai kaip pirmos, telšiškių smuikininkų kartos repertui ypač būdingi įvairūs tradiciniai šokiai (taip pat ir kontradansiniai, kadriliniai), polkos bei valsai, gausu ir įvairių maršų. Tuo jų ir Plungės rajono smuikininkų repertuaras panašus. Be to, šios kartos telšiškiai pateikėjai pagriežė ir daug įvairių fokstrotų.

Trečios kartos Telšių r. smuikininkų repertuaras gerokai menkesnis. Jie įrašams pagriežė dukart mažiau kūrinį negu antros kartos pateikėjai, nors pastarųjų vienu muzikantu mažiau. Dauguma pasmuikavo nuo vieno kito iki keliolikos, tik kai kurie aktyviau muzikavę, dalyvavę įvairiuose folkloro ansambliuose, kapelose, joms vadovavę arba jų vadovus konsultavę smuikininkai, buvę nuolatiniai folkloro užrašytojų pateikėjai – ir gerokai daugiau kūrinį. Išsiskiria Klaipėdoje gyvenę S. Berenis (pagriežęs 30 kūrinių) ir P. Ročys (16 kūrinių). Nors šios kartos smui-

¹¹ LRT F 59459, 59482–59487; MFA KF 6095/11–23, 6097/10–13, 19–34, 6098/12–21, 37–39, 6647/15–23; 6687/13–14, 18–19, 6688/1–7 (sutampa su 1976 m. publikuotomis plokštelėmis).

¹² TE, užr. J. Misiūnienė apie 1981 m.

kininkai visų žanrų kūrinių atsiminė daug mažiau, tačiau įvairių tradicinių šokių grupė jų repertuare santykinai išaugo (tik iš kontradansinių, kadrilinių šokių griežtas vien *Šeinas*), o polkų bei fokstrotų – tapo menkesnė. Dar gana daug valsų, tačiau jie kitokie negu vyresnių kartų, daugelis, kaip rodo ir jų pavadinimai, pagrįsti romansinių dainų melodijomis. Polkose pastebima tipinių *kaimo* kapelų įtaka, nors kai kurie muzikantai (kaip antai S. Berenis) skirdavo kūrinių senąsias tradicines ir tipinėms kapeloms pritaikytas versijas. Tradicinių šokių išlaikymą būtų galima aiškinti kaip telšiškių smuikininkų repertuaro savitumą (matyt, įtakos turėjo smuikavimas nebe kaimo bendruomenės šventėse, kuriose tradiciniai šokiai nyko, o tokius šokius puoselėjančiuose folkloro kolektyvuose), nes kituose tiriamuose rajonuose aiški priešinga tendencija – smuikininkai išlaikė (ar pakeitė kitomis) polkas, bet pamiršo daug kitų tradicinių šokių. Tiesa, užrašytojai paprastai prašo liaudies muzikantų pagriežti kuo daugiau senesnių kūrinių, ypač tradicinių šokių, tačiau jei muzikantai jų neprisiminė, tai ir išklausti nepavyktų. Tik Skuodo r. trečios kartos smuikininkai labiau mėgo tradicinius šokius, tačiau polkų nemėgo ir vyresnių kartų skuodiškiai muzikantai.

Vienintelis ketvirtos kartos pateikėjas A. Vasiliauskas (smuikininko P. Vasiliausko sūnus) įrašams pagriežė keletą šokių (*Aleksandrova*, *Krakoviaką* ir kitų kartų pateikėjų nemintą *Aštuonnytį*) bei *Kęstučio maršą*.

2004 m. ekspedicijos Telšių krašte metu autorei ir jos kolegoms dar pavyko rasti tris XX a. antrame–ketvirtame dešimtmetyje gimusius smuikininkus (A. Vilima- vičių, P. Šarkauskį, abu gyv. Janapolės apyl., ir J. Radžių, gyv. Luokės apyl.), apie kuriuos minėtuose folkloro archyvuose duomenų iki tol neturėta. Nors jie jau kurį laiką viešai nemuzikavo, tačiau ne tik papasakojo, kaip smuikuodavo per kaimo bendruomenės šventes, bet ir pagriežė po 12–15 kūrinių, daugiausia maršų ir šokių; parodė ir kaip juos šokti. Jie pateikė ir keletą iki tol iš telšiškių smuikininkų neužrašytų, nors nuo seno žinotų šokių, žaidimų, dainų. 2005 m. etnomuzikologės Rūta Žarskienė ir Austė Nakienė įrašė dešimt Alfonso Kungio (gyv. Žarėnų apyl.) pagriežtų kūrinių. Daugelį jų – romansinėmis dainomis pagrįstus valsus, keletą tradicinių šokių, tipinių *kaimo* kapelų griežiamą *Bekerio polką* – jis pagriežė standartizuota rusiška armonika, tik vieną fokstrotą – smuiku.

Pastaraisiais dešimtmečiais liaudies smuikininkai dar griežia kai kurių miestų ir miestelių folkloro ansambliuose, kapelose, kaip antai Palangos folkloro ansamblyje „Mėguva“, Klaipėdos tradicinės instrumentinės muzikos ansamblyje „Senoliai“. Gana aktyviai folklorinėje veikloje dalyvauja Kretingos rajone užrašyti liaudies smuikininkai. Vieکشnuose gyvenantis Jonas Ružė griežia liaudies muzikantus subūrusioje kapeloje „Jonkelis“¹³. Tačiau Telšių krašto, kaip ir daugelio kitų tiriamų rajonų, liaudies smuikavimo tradicijos beveik negaivinamos. Smuiku nebegriežiama Telšių r. Luokės, Janapolės folkloro ansambliuose ir kapelose (smuiko klasės nėra ir Luokės muzikos mokykloje), Plungės r. Platelių, Šateikių folkloro ansambliuose. Vienas kitas liaudies smuikininkas dar griežia *kaimo* kapelose ar iš jų išaugusiose kapelose, pavyzdžiui, A. Kungys pastaraisiais metais muzikavo Žarėnų

¹³ Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 2006 m. ekspedicijos Mažeikių r. Vieکشnių apyl. duomenys, užr. R. Žarskienė, V. Aglinskaitė.

kaimo kapeloje, skynusioje laurus populiarioje televizijos laidoje „Gero ūpo!“ Pasak R. Žarskienės, „kaip ir daugumos kitų kaimo kapelų, žarėniškių atliekamos visoje Lietuvoje populiarių dainų aranžuotės niekuo neprimena tradicinio žemaičių muzikantų repertuaro“ (Žarskienė 2006).

XX a. antroje pusėje Telšių r., kaip daug kur Lietuvoje, ir gyvąsias liaudies muzikos tradicijas tęsusiose kapelose, muzikavusiose šeimos, jaunimo švenčių metu, ir tradicinio ar stilizuoto folkloro kapelose ir ansambliuose smuiką (taip pat klarinetą, kornetą) pakeitė saksofonas, akordeonas ar standartizuota rusiška armonika. Drauge su šiais kolektyvais ir liaudies muzikantai vis dažniau griežia koncertuose ir konkursuose.

Būdingieji kūrinių žanrai ir tipai

Visose tiriamose žanrų grupėse pavyko nustatyti Telšių ar kitų rajonų liaudies smuikininkų repertuarui būdingų žanrų ar kūrinių tipų. Kontradansinis ar kadrilinis šokis *Šėinas* buvo paplitęs tik Telšių, Kelmės ir Šiaulių r. (taigi jo paplitimo plotas iš dalies sutampa su mūsų apibrėžtu stipriausiu Lietuvoje smuikavimo centru). Telšiškiai smuikininkai mažiau mėgo *Kadrilių*, o *Jonkelį* ir *Našlėlį* tik paminėjo. *Šeino* pavadinimas kildinamas iš prancūzų *chain* (Jurjanu 1921: 5) – grandinė, pynimas, plg. žemaičių rezginėlė. Vyskupas Motiejus Valančius šį šokį, *Šieną*, drauge su *Marcelės tance*, *Žydelkele* paminėjo apysakoje apie smuikuojančią siuvėją Palangos Juzę (Valančius 1965: 74–75, 1-asis leid. 1869). Šis faktas leistų manyti, kad žemaičiai tuos šokius mėgo jau XIX a. antroje pusėje. *Šėinas* visiškai neužrašytas Akmenės, Mažeikių, Plungės, Skuodo, Kretingos ir Šilalės rajonuose. XIX a. pabaigoje–XX a. Akmenės, Mažeikių, Skuodo, Kretingos r. ypač populiarius, griežiami visų pirmos–trečios kartos muzikantų, buvo įvairūs jonkeliai. Jie mėgti ir plungiškių, ten muzikantai, be kadrilių, dar paminėjo šokius *Rezginėlė* ir *Vagis*. Kelmės, Raseinių, Šilalės ir Rietavo r. užrašytas kitur nepasitaikęs šokis *Marcelė* (*Marceli pana*) (Šiaurukaitė(-Kirdienė) 1992: 47–48).

Pirmos–trečios kartos telšiškiai smuikininkai *Šieną* (*Šeinį*) prisiminė ir pagriežė¹⁴ labai entuziastingai, teigė, kad vakarėliuose tai buvo pagrindinis šokis, senesnis už *Kadrilių*. Užrašyta daug šmaikščių *Šeino* dainelių, pavyzdžiui: *Tirliam tirliam, suka suka aplink pilvą kilbasiuką*.¹⁵ XX a. pradžioje Šiaulių r. Gruzdžių parapijoje užrašyta „trelinė Šeinio daina“ *Atein senis pamariais*. Čia *Šieną* šokdavo ir kaip kadriliaus priedą¹⁶. Šiaulių rajone iš muzikantų ir kitų pateikėjų užrašyta bene daugiausia šio šokio variantų (*Šeinis*, *Šėinas Našlys*, *Šėinas su vagim*, *Šeina dubulta*). Kelmės rajone *Šieną* (*Šeinis*, *Šėinas Našlys*, *Šeinys su vagim*) taip pat prisiminė, jį pagriežė pirmos–trečios kartos smuikininkai (pirmos kartos – tik vienas muzikantas, mandolina skambinęs J. Jocas¹⁷).

¹⁴ MFA KF 6102/30, 6104/24, 6687/19, MFA A 118/20, LKA V 27/3–4, TE (MFA V 3/3, MFA D).

¹⁵ TE.

¹⁶ LTR 1694.

¹⁷ LTRF pl. 1289/4 (*Šeinys su vagim*).

Daugelis muzikantų griežė dviejų dalių formos *Šeiną*, tik Telšių r. Luokės apyl. smuikininkai Lileikiai (ir C. Niaura) jį pagriežė trijų dalių. Telšių, Kelmės ir Šiaulių rajonuose užrašyto *Šeino* variantų pirmoji dalis dažniausiai yra vieno melodiinio tipo, kurio pradžia pasižymi kylančiomis trigarsio intonacijomis (žr. pavyzdį). Šiauliškis S. Baltrušaitis šia melodija pagriežė *Senovišką šeiną*¹⁸, tik ji pradedama ne trigarsio, o kvartsektakordo intonacija (čia pasireiškia autorės apibrėžtas melodinės sklaidos principas, todėl melodijas priskiriame vienam tipui; žr. Kirdienė 1999: 121–131, plg. 2006a: 119–120). Trigarsinės intonacijos paplitusios ir plačiau žemaičių kadriliniuose šokiuose (pvz., Kretingos r. klarnetu pagrotas *Jonkelis*¹⁹, panašus į *Šeiną*). Panašumų galima rasti ir Telšių r. Luokės apyl. bei Šiaulių r. Raudėnų apyl. smuikininkų pagriežtų kadrilių pirmųjų dalių melodijose.

ŠEINAS

Pirmos dalies fragmentas. Pagriežė Domininkas Lileikis (pirmas smuikas), Jonas Lileikis (antras smuikas), Liudvikas Šimkus (trečias smuikas), Fortunatas Sauka (*kontrabosas*). Pateikėjų pastaba: „Jāuni šoka polkā, o mas sēniā pašuoksma Šeinā“ (Četkauskaitė 1976: nr. 4); transkr. G. Kirdienė 1996 m.

¹⁸ MFA KLF 677/65.

¹⁹ MFA KLF 590/9.

Vienas kitas *Šeinu* ar panašiai vadinamas šokis užrašytas ir kitose Lietuvos vietovėse: apie Raseinius bei Aukštaitijoje (Anykščių r.), Dzūkijoje (žr. Siaurukaitė-(Kirdienė) 1992: 8), taip pat ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Latvijoje. 1921 m. latvių liaudies šokių rinktinėje randame keturių porų šokius *Kreuc-šens* ir *Trakais šems* (*šēns*) (Jurjanu 1921: nr. 46, 47a, b), tačiau jų melodijos skiriasi nuo aptartojo melodinio tipo. Taigi galime teigti, kad bent jau XX a., o galbūt ir anksčiau, *Šeinas*, griežiamas kylančiomis trigarsio intonacijomis prasidedančia melodija, buvo vienas iš būdingiausių Telšių bei Kelmės, Šiaulių krašto šokių.

Iš tik Žemaitijoje paplitusių įvairių tradicinių šokių Telšių smuikininkai grieždavo *Kadagį* ir *Žydą*. Kol kas trūksta duomenų apie kai kuriuos tik paminėtus šokius, pavyzdžiui, Telšių ir Kelmės r. – *Laivelį*. Į telšiškių tik paminėtą šokį *Šiaučelė*, ko gero, panašus Plungės r. užrašytas *Šiaučius* (*Šiaučius kriaučius ylą dūrė*).

Sąsajas su šiauriau esančių Europos šalių muzikos tradicijomis rodytų šokis *Malūnėlis*, kurį kai kurie pateikėjai ir autoriai kildina iš Latvijos. Telšių rajonas²⁰ ir Kelmės r. Užvenčio apylinkės²¹ – pietinė šio šokio paplitimo riba (plg. Kirdienė 2005a: 138). Šiaurietišką įtaką liudytų ir kai kurios tik telšiškių, šiauliškių ir plungiškių smuikininkų pagriežtų kadrilių dalys²², panašios į Didžiojoje Britanijoje, Airijoje ypač pamėgtą šokį *Džigas* (išsamiau žr. Kirdienė 2006b).

Telšių ir kitų tirtų rajonų liaudies smuikininkai dažnai grieždavo visoje Lietuvoje paplitusius tradicinius šokius. Kai kurie iš jų lietuvių kilmės: *Mudu, du broliukai, Pjovėm šieną*, suktinis. Luokės, Varnių, Janapolės jaunimas vakarėlius baigdavo suktiniu *Bitute pilkoji* ir po jo – maršu: „Tada apmoka muzikantams ir – namo.“²³ Pasak D. Lileikio, vestuves irgi pradėdavo ir baigdavo suktiniu²⁴. „Smetonos laikais“ vakarėlių ir vestuvių pabaigoje dar padainuodavo ir pagrieždavo valsinę dainą *Sudiev, mergele*²⁵. Nevarėnų valsčiuje *vakaruškas* pradėdavo polka, o užbaigdavo kaip ir Mažeikių aps. Sedos apylinkėje – polkele *Ant kelio*, valsu *Į kišenę* ir tik tada *Suktiniu paskutiniu* (Kirdienė 2000: 195).

Dažniau už kitus tarptautinių melodinių tipų šokius, be daug kur itin populiarių *Aleksandrovo, Klumpakojo, Krakoviako, Padispano*, telšiškiai smuikininkai grieždavo *Gyvatarą* (*Gyvatėlė, Gyvatukas*)²⁶, *Dūs tau motin* (*Oi, Jadvyga, Lelinderis, Leilinderis*), *Rūgštus piens ir saldims* (*Pampaljonas*)²⁷. Kai kurių šokių dainelės paplitusios tik Telšių, Kelmės krašte, *Pampaljono* – tik apie Luokę. Mėgti ir *Dikapu, Diržablis, Kur tos senos mergos dings, Mazurka, Mazurpolkė, Subatėlė* (*Subota*), *Vengierka* (*Vingierka*).

Kai kurie šokiai, kuriuos gretimų rajonų smuikininkai labai dažnai grieždavo, telšiškių buvo ne taip mėgstami arba jiems net visai nežinomi. Telšiškiai ne

²⁰ MFA KLF 1272/32; TE (MFA V 2/34, 36).

²¹ EIA, pat. J. Baliutavičius, V. Vaišvila.

²² MFA KF 6102/9, plg. MFA KLF 678/7, MFA KLF 921/81.

²³ TE (MFA V 2/16–17).

²⁴ TE, užr. J. Misiūnienė apie 1981 m.

²⁵ MFA KF 6097/29, pat. J. Lileikis; TE (MFA V 3/50–51), pat. A. Vilimavičius.

²⁶ Trečios kartos smuikininkai šio šokio jau neprisiminė.

²⁷ Minėjo ir pagriežė tik antros ir trečios kartos smuikininkai.

taip mėgo šokius *Ant kalno karklai*, *Grečėnikė*, *Kiškelis bebėgdams*, *Kochanuška* (labai populiarius Kelmės, Šiaulių, Šilalės r.), *Greitpolkė* (mėgtą Kelmės, Šiaulių, Klaipėdos r.; Luokės apyl. dar vadintą *Kietpolke* „Praded rytas aušti“), *Lakišius*, *Nariečninkas*, *Onos (Anios) polka*, *Papliauška*, *Vojaunas*. Telšiškiai smuikininkai negrieždavo šiauriniuose rajonuose pamėgtų šokių *Gailingis* (pasmuikavo tik C. Niaura), *Kitijanka*, *Skrudelis*, *Ulanas*, *Gysta gaideliai* (ir kitų Plungės r. užrašytų šokių, pagrįstų tradicinių dainų melodijomis, nors jie būdingesni bandonininkų repertuarui). Telšių r. taip pat nebuvo žinomi Plungės, Kretingos, Šilalės krašte populiarūs figūriniai valsai *Manieta*, *Sulamas*.

Telšiškių smuikininkų pagriežti maršai neretai pagrįsti populiariomis liaudies dainomis, jie ir atliekami patiems muzikantams dainuojant: *Augo kieme klevelis*²⁸, *Anoj pusėj ežero*²⁹, *Du broliukai kunigai*, *Rūtų vainikas*. Taip pat ir antros, trečios kartos smuikininkai prisiminė tokių maršų, ypač išleistuvių į jungtuves. Kai kurie maršai originalūs, niekur kitur Lietuvoje neužrašyti: *Neverk neverk*, *mergužielis*³⁰, *Sudieu, tėveli ir motinėle* (Kirdienė 2000: nr. 19, p. 278–279). Kai kuriuose smuikininkų pagriežtuose maršuose pastebima pučiamųjų orkestro įtaka – jie trijų ar keturių dalių formos su būdingomis įžangėlėmis, tačiau tokios formos maršų čia pasitaiko ne taip dažnai kaip šiaurės vakarų Žemaitijoje (plg. Kirdienė 2007). J. Žilvitis pagriežė smuikininkų repertuare labai retą, o pučiamųjų orkestro repertuare dažno žanro maršą – gedulingą (Kirdienė 2000: nr. 42, p. 295). Galbūt muzikantas jį išmoko pučiamųjų orkestre (būdamas dvidešimtmetis, jis jau pūtė klarnetą Luokės orkestre), o gal į jį įpynę religinės giesmės melodiją, nes vyresniame amžiuje jį dažnai kviesdavo į laidotuves atlikti giesmių sau bei kitiems giesmininkams pritariant fisharmonija.

Apibendrinus visoje Lietuvoje užrašytus duomenis, matyti, kad tik Telšių ir Kelmės r. pasitaikė smuikininkų, teigusių, jog grieždami jie nedainuodavo ir dainuojantiems dainas nepritardavo. A. Vilimavičius, mokėjęs daug dainų ir buvęs geras dainininkas, sakė, kad „prie muzikos mažai dainuodavo; muzikantai Smetonos laikais tik grodavo: polką kad užvarys – pusę valandos“³¹. Smuikininkai pateikė daug dainelių (kupletų), pritaikomų polkoms ir kitiems šokiams, nors kai kurie jų pabrėžė, jog patys tik smuikuodavo, o dainuodavo kiti. Be to, visuose tiriamuose rajonuose užrašyta smuikininkų pagriežtų nedaug, bet gana įvairių dainų (vaikų, jaunimo ir meilės, vestuvinių, romansų). J. Radžius padainavo pritardamas sau smuiku (kai kuriuos variantus tik pasmuikavo arba tik padainavo) vestuvines dainas *Viešiekit, sveteliai mano*, pabrolio apdainavimą *Kas čia yr, kad brolelio nėra*, atsakymą *Palūkėkit nors adyną*, pagyrimą *Gražus mūsų brolužėlis*³². Smuikininkai mokėjo ir vieną kitą religinę ar tautinę giesmę (ten pat: 104), pavyzdžiui, Velykų giesmę *Marija Magdalena*³³, patriotinę Prano Puskunigio sukurtą giesmę *Paklausykit*,

²⁸ MFA KF 6105/30.

²⁹ MFA KF 6105/29 (abu maršus pagriežė ir padainavo tik J. Žilvitis).

³⁰ TE (MFA V 3/43).

³¹ TE (MFA V 2/17, plg. 3/51).

³² TE (MFA D 1/36, 38, 42–43, 47).

³³ MFA A 116/21.

*jūs lietuviai*³⁴ ar *prie rusų* namie griežtą nepriklausomos Lietuvos himną³⁵ (Vincas Kudirkas, beje, taip pat griežiant smuiku sukurtą *Tautišką giesmę*).

Telšių krašte, kaip ir kituose tiriamuose rajonuose, smuikininkai, nors ir mažai, tačiau pagriežė ratelių, žaidimų. Žemaitijoje populiarių vestuvių ir vakarėlių žaidimą šoki *Krėslelis* (*Sied jaunieji kriesli*) telšiškiai atlikdavo įvairiai. Pasak Bronės Radienės-Venckutės, tai „tikriausiai žaidimas: muzikantai groja, o visi, stovėdami būrelyje, dainuoja – muzikantai ir patys dainuoja“³⁶. Gyvesnio tempo antroji dalis *Jūs jaunieji pamislykit* būdavo „vietoje polkos“³⁷. Smuikininkas A. Vilimavičius *Krėslelį* padainavo pritardamas sau smuiku (kaip ir ratelį *Pasėjau linelius, geltonus grūdelius*), bet teigė, kad „tik publika dainuodavo, visi eidavo rateliu, muzikantams groti nereikėdavo“³⁸. Šiaulių rajone visas žaidimo šokio *Krėsliuk(a)s* dalis grieždavo muzikantai: pirmąsias ir dainuodavo, pabaigoje dar grieždavo polką³⁹. Į *Krėslelį* panašus Telšių aps. Nevarėnų vls. iki Pirmojo pasaulinio karo žaistas vestuvių ratelis *Gričytė*, kurį žaidėjai dainuodavo, o po kiekvieno posmo muzikantai grieždavo polką (Vakarinienė 2001: 235).

Telšių rajone populiarius ratelis *Žydi žirniai ir vikiai*. J. Žilvitis taip pavadino ir trijų dalių polką, tačiau jos melodijos sutampa ne su rateliu, o su apie Telšius ir kitur Žemaitijoje populiaria polka *Drugelis*, perėmusia šokio *Žydas* melodiją (žr. Kirdienė 2005b: 29). Labai mėgta polka su sustojimu, Telšių r. pietinėje dalyje vadinta *Trampolke*, šiaurinėje – polka *Strapt, Sustojamoji polka* ir pan. Gretimuose rajonuose ji žinoma panašiais pavadinimais, tačiau *Rendelio kotas* būdingas tik Kretingos, Plungės kraštui. Tokia polka neužrašyta Akmenės, Mažeikių, Šilalės rajonuose.

Išvados

Apibendrinus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad Telšių, kaip ir kitų tirtų rajonų, liaudies smuikininkų repertuaras turi regioninių, Žemaitijai būdingų ypatybių bei lokalių bruožų, būdingų mažesnėms sritims, kai kuriais atvejais – net ir rajono dalims. Telšiškių smuikininkų repertuaras panašesnis į Kelmės, Šiaulių ir labiau skiriasi nuo Akmenės, Mažeikių, Skuodo, Kretingos, Plungės, Rietavo ir Šilalės rajonų.

Telšiškių smuikininkų repertuarą daugiausia sudarė įvairūs tradiciniai šokiai, polkos, valsai ir maršai. 1900–1918 m. gimę smuikininkai nemažai pagriežė ir foksotrotinių šokių.

Nors kai kurie smuikininkai pabrėžė, kad jie tik grieždavo, patys nedainuodavo, tačiau jų atliekamuose kūriniuose pastebimos ir sąsajos su senąja vokalinės muzikos tradicija: smuikininkai kartais grieždavo (arba ir dainuodavo) ratelius, žaidimus šokius (*Krėslelį, Gričytę*), dainas ar giesmes, jomis pagrįsdavo ir maršus.

³⁴ MFA KF 6105/31.

³⁵ TE (MFA S, pat. P. Šarkauskis).

³⁶ TE (MFA D 1/58–59), pat. g. 1929 m. Telšių aps., Varnių vls., Paglūdžių k., gyv. Telšių r., Luokės apyl., Biržuvėnų k.

³⁷ Ten pat.

³⁸ TE (MFA V 2/38, 47); taip teigė ir J. Lileikio duktė D. Lileikytė.

³⁹ LKA V 13, pat. S. Baltrušaitis.

Pasitaikė išleistuvių į jungtuves maršų, užrašytų tik Telšių rajone (*Neverk, neverk, mergužiel, Sudieu, tėveli ir motinėle*). Kai kuriuose maršuose ir polkose pastebima pučiamųjų orkestro įtaka, tačiau ne tokia stipri, kaip šiaurės vakarų Žemaitijoje.

Šeinas, smuikininkų dažniausiai griežiamas kylančiomis trigarsio intonacijomis prasidedančia melodija, buvo tik Telšių, Kelmės ir Šiaulių kraštui būdingas senasis kontradansinis, kadrilinis šokis. Jo paplitimo plotas iš dalies sutampa su mūsų apibrėžtu stipriausiu Lietuvoje smuikavimo centru. Iš kitų tradicinių tik Žemaitijoje paplitusių šokių telšiškiai smuikininkai ypač dažnai grieždavo *Kadagį* ir *Žydą*. Iš tarptautinių melodinių tipų šokių jų repertuare dažniausi *Gyvataras*, *Dūs tau motin (Leilinderis)*, *Rūgštus piens ir saldins (Pampaljonas)*. Labai mėgta polka su sustojimu, vadinta *Trampolke*, polka *Strapt*.

Sąsajas ne tik su Vakarų ir Rytų, bet ir Šiaurės Europos šalių muzikos tradicijomis rodytų Latvijoje ir šiaurės Lietuvoje paplitęs šokis *Malūnelis* (Telšių rajonas ir Kelmės r. Užvenčio apylinkės – pietinė šio šokio paplitimo riba) bei Didžiojoje Britanijoje, Airijoje itin pamėgto šokio *Džigas* bruožai tik telšiškių ir plungiškių, šiauliškių kadrilių dalyse. Kita vertus, kai kurių šiauriniuose Žemaitijos rajonuose populiarių šokių telšiškiai smuikininkai negrieždavo.

XX a. antroje pusėje kadaise buvusios stipriausios Lietuvoje telšiškių liaudies smuikavimo tradicijos dėl įvairių priežasčių (sovietizacijos, globalizacijos, masinės kultūros, sparčiai besikeitusių šokių muzikos madų) nebeatsigavo. Jau XX a. trečiame–ketvirtame dešimtmėčiais gimusių telšiškių smuikininkų repertuaras keitėsi ir menkėjo. Gana geram tradicinių šokių (taip pat ir *Šeino*), lyginant su polkomis ir valsais, išlikimui šios kartos telšiškių smuikininkų repertuare galėjo turėti įtakos aktyvi XX a. antros pusės folkloristinė veikla. Tačiau pastaraisiais dešimtmėčiais Telšių, kaip ir daugelio kitų tirtų rajonų, liaudies smuikavimo tradicijos beveik nepuoselėjamos, negaivinamos, todėl vis labiau grimzta į užmarštį. XX a. antroje pusėje gimę liaudies muzikantai, kaip ir daug kur Lietuvoje, paprastai griežia ne smuiku, o saksofonu, standartizuota rusiška armonika arba akordeonu, jų repertuare būna vos vienas kitas tradicinis kūrinys.

LITERATŪRA

Auškalnis Antanas 1990a. Šilalės rajono Piliakalnio apylinkės muzikavimo tradicijos, *Kraštotyra*, [Nr.] 24, p. 80–84.

Auškalnis Antanas 1990b. Šiaurės vakarų žemaičių instrumentinis muzikavimas, kn.: *Menotyra*, Vilnius, p. 3–9.

Auškalnis Antanas 1997. Instrumentinis liaudies muzikavimas Kelmės krašte, kn.: *Kelmės kraštas*: [Straipsnių rinkinys], Vilnius, p. 388–394.

Baika Albertas 1994. *Kaimo armonikos*, Vilnius.

Četkauskaitė Genovaitė 1976a. *Luokės muzikantai*: [Plokštelė], muziką atrinko Genovaitė Četkauskaitė, garso režisierius Vilius Kondrotas, Ryga.

Četkauskaitė Genovaitė 1976b. *Patalkių vakaronė*: [Plokštelė], parengė Genovaitė Četkauskaitė, garso režisierius Vilius Kondrotas, Ryga.

Jurjanu Andrejs 1921. *Latvju tautas muzikas materiali*, Jurjanu Andreja sakārtotas, peektā gramata: *Dejas*, Rīga.

Kirdienė Gaila 1999. Melodinio tipo identifikavimas ir kai kurie variavimo būdai lietuvių liaudies smuiko muzikoje, *Improvizacija folklore*: Tarptautinė konferencija, skirta prof. Jadvygos Čiurlionytės atminimui, Vilnius, 1998 m. gruodžio 5–6 d., p. 109–133.

Kirdienė Gaila 2000. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*, Vilnius.

Kirdienė Gaila 2004a. Järjepidevus ja muutused leedu rahvapärases viiulimuusikas isas ja poja Baltruaitisė mėngitud muusika naitel (Continuity and Changes of Lithuanian Folk Fiddle Music. Music by the Baltrušaitis – Father and Son), *Pärimusmuusika muutuvus ühiskonnas, Tõid etnomusikoloogia allat 2*, koostanud ja toimetanud Ingrid Rüütel, Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakond, p. 47–63.

Kirdienė Gaila 2004b. Smuiko muzika: lietuvininkai ir žemaičiai, *Tiltai, Priedas: Mokslo darbai*, Nr. 24: *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra*, [t.] III, p. 115–137.

Kirdienė Gaila 2005a. Aukštaitiškos ir žemaitiškos tradicijų sampyna smuikininko Ciprijono Niauros muzikoje, *Tautosakos darbai*, [t.] XXI (XXIX), p. 135–153.

Kirdienė Gaila 2005b. Lietuvininkų ir žemaičių smuiko repertuaras, *Liaudies kultūra*, [Nr.] 4 (103), p. 14–30.

Kirdienė Gaila 2006a. Die instrumentalen Volkstanzmelodien in Litauen und ihre Beziehungen zum verwandten Musikgut in Europa = (Instrumentinės lietuvių ir kitų Europos tautų liaudies šokių muzikos sąsajos), *Lietuvos muzikologija*, [t.] VI, p. 121–122.

Kirdienė Gaila 2006b. Folk fiddle Music of Lithuanian Coastal Regions: [Abstract of the Paper], *North Atlantic Fiddle Convention “Connecting Cultures”: Aberdeen 26–30 July 2006*: Festival and conference programme, Aberdeen, p. 42.

Kirdienė Gaila 2007. Telšių r. liaudies smuiko muzikos stilius: [Straipsnio rankraštis], 2007 m. numatomas skelbti leidinyje *Lietuvos muzikologija*, [t.] VIII.

Nakienė Austė, Žarskienė Rūta 2005. *Žemaitijos dainos ir muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai*, sudarė ir parengė Austė Nakienė, Rūta Žarskienė, Vilnius.

Palubinskienė Vida, Visockaitė Nida 1992. *Žemaičių kanklininkai*, kn.: *Senosios kanklės ir kanliavimas*, sudarė Romualdas Apanavičius, Vilnius.

Poškaitytis Kazys 2001. *Apie liaudies choreografijos regioninį savitumą*, Vilnius.

Siaurukaitė(-Kirdienė) Gaila 1992. *Lietuvių liaudies priešpriešos žaidimai ir šokiai*: [Diplominis darbas], rankraštis saugomas Lietuvos muzikos ir teatro akademijos bibliotekoje.

Statkevičius Vladas 1992. *Šilališkiai: Darbai ir papročiai*, Vilnius.

Statkevičius Vladas 1993. Šilališkių pavasario ir vasaros švenčių papročiai, *Mūsų kraštas*, [Nr.] 2, p. 106–108.

Vakarinienė Audronė (sud.) 2001. *Šoks broliukai šokinį: Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos bei Žemaitijos žaidimai, rateliai, šokiai*, Vilnius.

Valančius Motiejus 1965. *Palangos Juzė*, Vilnius.

Vilčinskaitė Undinė 1974. *Luokės smuikininkai ir kai kurie jų griežimo būdai*, rankraštis saugomas Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus bibliotekoje.

Vyčinas Evaldas 1998. *Smuikas*: [Kompaktinė plokštelė], parengė Evaldas Vyčinas, (*Lietuvių tradicinė muzika*), Vilnius.

Zvonkutė Jurga 2005. *Instrumentinė muzika Pietryčių Žemaitijos smuikininkų repertuare*: [Bakalauro darbas], rankraštis saugomas Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus bibliotekoje.

Žarskienė Rūta 2005. Lietuvių etninės muzikos atlikėjas: įvaizdis ir tradicija, *Tautosakos darbai*, [t. XXX], p. 112–121.

Žarskienė Rūta 2006. *Žarėnų instrumentinio muzikavimo tradicija*, [interaktyvus], prieiga per internetą: <<http://archyvas.ilti.lt/ekspedicijos/zarenai>>

SUTRUMPINIMAI

- EIA – Etnomuzikos instituto archyvas
KFLF – Klaipėdos universiteto Menų fakulteto Liaudies muzikos katedros Folkloro metodinio kabineto fonoteka ir archyvas
LKA V – Lietuvos liaudies kultūros centro vaizdo įrašų archyvas
LLKC – Lietuvos liaudies kultūros centras
LRT F – Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos garso įrašų archyvas
LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas; LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
MFA – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus archyvas (ir biblioteka); MFA D šio skyriaus fonotekos skaitmeninių garso juostų fondas; MFA KF, MFA KLF – šio skyriaus fonotekos magnetofono juostų fondas; MFA S – šio skyriaus archyvo ekspedicijų sąsiuviniai, rankraščiai; MFA V – šio skyriaus vaizdo įrašų fondas
- apyl. – apylinkė
g. – gimęs
gyv. – gyvenantis, gyvenęs
pl. – plokštelė
r. – rajonas
vls. – valsčius

THE CHARACTERISTIC TRAITS OF THE FOLK FIDDLERS' REPERTOIRE OF THE SAMOGITIAN TELŠIAI DISTRICT

GAILA KIRDIENĖ

Summary

The Samogitian (Western Lithuanian) districts of Telšiai and the neighboring Kelmė were among the most distinct centers of folk fiddling in Lithuania. In Telšiai district the investigators succeeded to find the largest number of folk fiddlers (66) in Lithuania. These musicians belonged to different generations: most of them were born in the beginning of the 20th century (28) or between the 1920s and 1930s (29), only one fiddler was born later and six were born in the end of the 19th century. Some 350 recordings were made in 1973–2005 that are now stored in five Lithuanian state archives.

The author of this study attempted to define characteristic genres and composition types of the fiddler's repertoire in Telšiai district. Seeking to systematize the large material and to reveal which genres and types of compositions were the most popular in certain periods and the tendencies of change, she used a way elaborated by herself in 2003: according to the musician's generation, the data about his repertoire was put into a scheme dividing the compositions into the main groups of genres: 1) various traditional dances; 2) country-dances; 3) foxtrots and foxtrot-like dances; 4) polkas; 5) waltzes; 6) marches; 7) games and roundelays; 8) songs and hymns.

The folk fiddler's repertoire has some regional features characteristic to the whole Samogitia and local features, characteristic to certain smaller regions – in some cases also parts of the districts. The folk fiddler's repertoire of Telšiai district is more similar to that of Kelmė, Šiauliai districts and more different from that of Akmenė, Mažeikiai, Skuodas, Kretinga, Plungė, Rietavas and Šilalė districts.

In Telšiai district, the fiddlers of older generations used to play mainly various traditional dances, polkas, waltzes and marches. At least in the 20th century an old country-dance *Šėinas* (cf. French word *chain*), with a tune of its first part starting with the triadic intonations upwards (see example), was one of the most characteristic dances across the territory of the nowadays Telšiai, Kelmė and Šiauliai districts. The fiddlers from Telšiai district played dances popular only in Samogitia: i.e.,

Kadagys ['juniper'] and *Žydas* ['the Jew']. Telšiai district, Užventis rural-district, and Kelmė district are the most southern points where the dance *Malūnėlis* ['mill'] was played. This dance was popular in Northern Lithuania and Latvia. Among dances with international tunes *Gyvataras*, *Leilinderis* and *Pampaljonas* were especially popular, and among polkas, the one with a sudden stop (*Trampolkė*). Sometimes the fiddlers also played games, songs and religious or patriotic hymns. Some instrumental compositions (marches) are based on traditional songs.

The folk fiddling traditions in Telšiai district, once known as the most prominent in the whole Lithuania, in the second half of the 20th century did not recover due to Sovietisation, globalization, spread of the mass culture and other factors. The repertoire of the fiddlers from Telšiai district, born in the 1920s and 1930s, changed and declined. Fiddlers of this generation maintained quite a lot of traditional dances (also *Šeinas*). This could be influenced by the activities of the folklore ensembles in the second half of the 20th century. Unfortunately, in the course of the recent decades, the folk fiddling traditions in Telšiai, as well as in many neighboring districts that also were investigated, were not fostered or revived, therefore increasingly falling into oblivion. The folk musicians born in the second half of the 20th century play a saxophone, a standardized Russian (folk) accordion or a classical accordion rather than fiddle, with very few traditional compositions still present in their repertoire.

Gauta 2007-09-25

Straipsnis parašytas vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą tarpinstitucinę mokslo programą „Regioniniai folkloro ir tarmių tyrimai: Vakarų Lietuva“ (2003–2006).